Laikus veidot jaunietī

TIESISKO APZIŅU

Beidzies vēl viens mācību gads. Īšt jaukās vasaras brīvdienas. Laika posmu starp diviem mācību gadiem — tas ir ne tikai garīgo un fizisko spēku iekrāšanas, bet arī pārdomu laiks. Gan skolēniem, bet jo vairāk tiem, kuru uzdevums rūpēties, lai mūsu jaunā paaudze attīstītos morāli veselīga. Jo no tā, cik morāli tīrus cilvēkus mums izdosies izveidot, atkarīga, liekas, nebūs par slipru teikta, visa turpmākā jaunieša dzīve — viņa intereses, gara pasaule, pasaules uzskats, viņa rīcības pamatprincipi. Ne velti saka, ka cilvēks, kam augstas kultūras iemaņas ir ieaudzinātas no bērna gadiem, nav spējīgs nonākt pretrunā ar mūsu sociālistiskās sabiedrības prasībām. Kāpēc? Vienkārši tādēļ, ka viņa griba būs sabiedrības vairākuma vēlēšanās. Zemapziņā nostiprinātie priekšstati par labo un ļauno, vēlamo un skaudamo, izpausdamies reālajā darbībā, nekad, šķiet, ostrholoģiski vērtējot, nepārvērtīsies par antipodiem, ja tie būs veidoti loģiski, pakāpeniski, jaunieša vecumam atbilstoši.

Taču, ja skolēnu tikumiskās audzināšanas procesā jūtis, ka ne viss, ko viņam stāsta, atbilst praktiskajai īstenībai, liekas, pat neiespējami viņā būs radīt kaut kādu iekšēju pārliecību par visnāpieņemtajiem priekšstatiem un to vērtēšanas kritērijiem. Lūk, viens piemērs. Skolēni visai bieži brauc sabiedriskajos satiksmes līdzekļos — tramvajā, trolejbusā, autobusā. Daiķārt gadās, ka tajā iekāpj mantīgi tereibis pilsonis. Drebošām, alkohola saindētām rokām meklējas pa kabatām un, nevarēdams atrast sīknaudu, «auligi» lūdzamājas. Šaitksmes līdzekļim manevrējot, dzērāja lēnigant uzgrūžas pasažieriem, taču neatvainojas, bet gan pat lamā «citpraku» vārdu. Lai nenobriestu konflikts, kāda pavecāka sieviņa piecelas no sēdekļa un laipni piedāvā dzērājam apsēsties. Skolēns visu to vēro un iegaumē. Iegaumē, protams, arī to, cik vienaldzīgi apkārtējo ļaudis reaģē pret dzērāja izdarībām, pat radīta viņam tādu kā privilēģētu stāvokli. Jaunajā cilvēkā veidojas pārliecība, ka dzērāja ir parasta parādība, ka nekādu ļaunumu pienēis nenodara. Tad skolotājam, protams, būs daudz grūtāk pierādīt patiesību, ļaust jau izveidojušos nepareizos priekšstatus par to, kas ir cilvēka gods, kādam jābūt kulturālam pilsonim, stāstīt, ka lamāšanās apkaunō cilvēka cieņu, ka alkohols šaganda cilvēku. Tātad, **lai sasniegtu vēlamos rezultātus, skolēnu tikumiskajai audzināšanai jāveidojas harmoniskā mijiedarbībā ar visas sabiedrības dzīvi.**

Bieži jautā, kāpēc bērniem, pusaudžiem un jauniešiem daudz ātrāk piešķiras visa sliktais, nevēlamais. Šķiet, tā nav kaut kāda attiecīgā vecuma fizioloģiska īpatnība, bet gan vēlēšanās apgūt neparasto, vēl neredzēto, neizjusto un nepārdzīvoto. «Aizliegtais augļis» vilina, eksotiskā piegarša, aģērnās tendences var kļūt par ieradumu.

Ja pajautātu, kāpēc visi tā rikšo, šie jaunieši droši vien neizpratnē paraustītu plecus. Pamēģināsim atbildēt viņu vietā. Mēs, pieaugušie, ne vienmēr protam un ne katrreiz mums ir pietiekamā iedziļinātība jauniešu psiholoģijā. Piemirstam, ka viņu vecumā stabila vieta vēl ir konkrētajai domāšanai: ieraudzīt — iepatikās — pārņēmē. Kāpēc patika, kādēļ pieņemējs ir vajadzīgs, noderīgs, tā jau ir abstraktās domāšanas sfēra. Ne katram ir griba papūlēt savas smadzenes šādu un līdzīgu jautājumu risināšanā. Otrs faktors, kādēļ vērojama bremzējoša iedarbība, kad skolēniem māca labā izpratnē, ir tas, ka mēs reizēm nevēlā un nevajadzīgi bārstāmies ar negācijām. Kategoriski konstatējam — tā nedrīkst, tas nav labi, tas nedara godu jaunietim. Bet kāpēc aizliegts un kādi ir celā un pelamā kritēriji — uz to atbildi nedodam. Apmierināmies ar vispārēju paskaidrojošu frāzi — tā tas ir pieņemts, tā ierakstīts morāles kodeksā vai kādā likumu grāmatā. Jauniešu pašiem virspusējī komentāri neko nevar dot. Drīzāk iespējams panākt pretēju efektu — jauniešu vīsu redzošās acis un ast uztveroļas brūtā protestē: «Bet dzīvē tā taču nenotiek, kāpēc jūs, skolotāj, idealizējat?»

Kur meklējama izeja? **Izveidot visus par paraugcilvēkiem, lai nevienu jaunietis nevarētu ņemt sliktu piemēru?** Visi mēs labi zinām, ka tā ir sabiedrības, kas ceļ komunismu, karstākā vēlēšanās, zinām arī, kādi grandiozi pasākumi tiek veikti, veidojot jauna tipa cilvēku. Bet tas nav vienas dienas darbs, mums vēl pagaidām jārēķinās ar to, ka dažī sabiedrības locekļi padodas alkohola varai, mīl ekšistēt parazītiski, rupji, netaktiski izturas pret citiem pilsoņiem, ignorē sabiedriskās kārtības normas, izdara likumu pārkāpumus, pat noziegumus. Izolēt jauno, augošo cilvēku no sastarsmes ar sabiedrības padibenēm praktiski nav iespējams. Turēt skolēnu «siltumnīcas apstākļos», kā pierādījusi praksē, arī būtu absurds. Kas atliek? Samierināties? Nē! Visa nelaime tā, ka jaunietis pietiekamī ast neizjūt savu vecāko biedru rezonansi pret sabiedriskās kārtības jaucējiem — nelecietību pret plenci, dīdeņas zagli, huligānu, mutes baļāru. Ja pret tiem izveidosies stabils un nesaudzīgs protspars, arī jaunietis nestāvēs malā, bet palīdzēs cīnīties pret ļaunumu, uz reālu notikumu bāzes izvērtēs tā cēloņus un saknes. **Tāpēc arī skolēnu tikumiskā audzināšana nav iedomājama tikai kā plānotu pasākumu komplekss. Tā ir sistēma, kas zarojas ģimenē, skolā, uz ielas, stadionā, pagalmā, vasaras darba un atpūtas nometnē, ekskursijā, ar vārdu sakot, visur tur, kur skolēnam izņāk sastapties ar sev pazīstamiem vai svešiem cilvēkiem.** Ja kaut vienā no šiem posmiem būs «izsavienojums», cietīs visa audzināšanas sistēma.

Starp citu, «izsavienojumi» iespējami visai negaidīti, bet tajā pašā laikā tie ir pilnīgi loģiski un likumsakarīgi. Kāda ģimenes «galva», piemēram, strādāja Rīgas elektrospuldžu rūpnīcā. Ja labi pamanījās, bija iespējama slepus iznest pa spuldzītei. Protams, pašu vajadzībām. Cik nu tā zudama vaļstī — kapeiku lieka. Sīkums? Nē! Soreiz necuņāsim par sociālistiskā īpašuma sargāšanas problēmām, par šī darbinieka tiesiskās apziņas trūkumu, par to, ka viņš dažu kapeiku dēļ pazaudēja savu strādnieka godu. Runa būs, liekas, par vēl svarīgāku jautājumu — šajā ģimenē auga zēns. Redzēdams, ka tēva lustrā ieskrūvē velkatā neredzētu spuldzi, dēlēns jautāja:

— Kur tu ņēmi tik skaistu lampiņu?

— Patīk? Eksperimentāla, pārnesu no rūpnīcas.

— Bet vai tā drīkst?

— Eh, kas tur daudz tev skaitīt, sīkums vien ir!

Kristāla lustrā ilgi dega zagtā spuldzīte. Un te notika nelaime: skolā puišeli plecēra zādzībā ... Vecāki nesaprašanā — kā tad tā? — mēs taču nekā slikta viņam nemācījam. Neko darīt — ķēdes reakcija. Un te jau ne tik daudz jāruna par tikumisko audzināšanu, bet par tās nākamo posmu — tiesisko izglītošanu. Šķiet, speciāli nevienam vairs nav jāpierāda, kāda nozīme skolēna pasaules uzskata veidošanā ir tiesiskajai audzināšanai.

Pašlaik vairs nav tādu skolu, kurās nerunātu par jauniešu tiesībām un pienākumiem, par likuma būtību, par atbildību, kāda pieņemēnima likuma pārkāpējam. Vai nu tās ir lekcijas vai to cikli, vai pat speciāls padomju tiesību pamatu kurss — **tiesību propaganda pakāpeniski iegūst tiesiskās audzināšanas darba apriņķi. Tāda ir sabiedrības prasība, dzīves diktēta neoleriešamība.** Kam tas jādara? Protams, juristam! Bet skolu, klašu ir krietni vairāk nekā tautas tiesnešu, prokuroru, izmeklētāju, advokātu, juriskonsultu. Bez tam ne jau visi ir pieņemoti pedagoga darbam. Kur rast atrisinājumu? Vispa no tādiem varētu būt: **nopietni apmācīt skolotājus juridiskajās zinībās, lai viņi jaunākajās klasēs varētu mācīt tematus, kur robežojas morāles un tiesību problēmas.**

Bieži vien dzird diskutējam, vai skolēnam vispār vajag apgūt jurisprudences pamatjēdzienus, jo, lūk, skolās pastiprināti izvērsot estētisko, tikumisko un militāri patriotisko audzināšanu. Protams, tas, kas pareizi audzināts šo padomju ētikas kategoriju garā, nekad neiesnāks konfliktā ar likumu. Bet vai tāpēc viņš jārīna likumu, lai no tā balditos? Pastāv taču vesela rinda padomju likumdošanas noraru, kuru izzināšana vienkārši nepieciešama skolēnu mācību laikā vai tūlīt pēc skolas beigšanas. Piemēram, jauniešu darba tiesību jautājumi, militārā likumdošana, administratīvās un ģimenes tiesības, dažādi civiltiesību aspekti — dzīvokļu likumdošana, rīcībnespējas jautājumi, līgumu slēgšana, mantošanas noteikumi. Tātad juridiskās zināšanas, pat minimālā apmērā apgūtas, palīdz paplašināt jaunieša garīgo apvārsni un dažbrīd praktiskajā dzīvē tās var būt pat ļoti noderīgas. **Jurisprudences apgūšana nav paīmērķis — tālā meklējama tālejoša perspektīva, proti, lai laikus sākt iesnieti veidot tiesisko apziņu, attīstīt domu, ka padomju likumi ir mūsu sabiedrības gribas izpausmes veids.**

Jau tagad, kad līdz jaunā mācību gada sākumam vēl daudz laika, jāsāk domāt, ar ko, kā uzlabot skolēnu tikumisko audzināšanu, kā to sakausēt ar tiesisko izglītošanu. Kādus pasākumus plānosim, kādus jautājumus akcentēsim. Tas šķiet atkarīgs, no tikvien no pedagoga vai jurista erudīcitas, bet arī no vides, kādā skolēns dzīvo, no katras klases, ja tā varētu teikt, mikroklimata.

Mēs vēlamies redzēt augam jauno paaudzi garīgi un fiziski veselu. Tās veselības tonusa pakāpe atspīd mērā atkarīga no vecāko biedru paraugu un prasmes ievadīt jauniešu skaistajā un neoliegšanu, sarežģītajā dzīvē. Cilvēks, kas būs mācījies cienīt citus, pats cienīs arī sevi un likuma prasības.

Alvars Vinkalns